

УДК 344.122

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.46>

ЗМІНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ З ПОЧАТКУ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ В 2014 ТА ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ З ЛЮТОГО 2022 РОКУ В УКРАЇНІ

Сиводєд І.С.,
*кандидат юридичних наук, докторант,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права ім. Князя Володимира Великого МАУП,
начальник відділу Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері
Офісу Генерального прокурора України
ORCID: 0000-0002-2057-9609
sivoded1986@ukr.net*

Сиводєд І.С. Зміни у кримінальному законодавстві з початку військової агресії рф в 2014 та військових дій з лютого 2022 року в Україні.

Із посиленням на Управління Верховного комісара ООН з прав людини, з 14 квітня 2014 року до початку вересня 2022 року від бойових дій на Донбасі (Донецька та Луганська області) постраждали або загинули від 42 до 44 тисяч людей. З лютого 2022 року внаслідок війни загинуло від 13 100 до 13 300 людей. Із них 3375 цивільних осіб, приблизно 4150 українських військових та приблизно 5700 бойовиків. Крім того, з початку бойових дій на Донбасі поранили 29 500–33 500 людей. Із них від 7 до 9 тисяч цивільних, 9700 - 10700 українських військових та 12 700–13 700 бойовиків. Таким чином на цивільних припадає 25-26% від загальної кількості загиблих. Таке співвідношення стосується і поранень. Однак варто зазначити, що це співвідношення за роки суттєво змінилося: з 33-34% у 2014 році до 4-5% у 2019–2022 роках.

В ООН до статистики смертей військових віднесли і випадки, не пов'язані безпосередньо з воєнними діями. Зокрема, внаслідок необережного поводження зі зброєю, дорожньо-транспортних пригод, хвороб під час служби в зоні конфлікту, вбивств та самогубств, що становлять близько 30% від загальної кількості.

Крім того, у 2019 та 2020 роках до 40% смертей серед військових у зоні конфлікту спричинені хворобами, вбивствами, самогубствами, дорожньо-транспортними пригодами та іншими причинами, не пов'язаними з бойовими діями. Однак ці випадки не включені до зазначеного співвідношення.

З 24 лютого 2022 року, коли почався збройний напад російської федерації на Україну, до опівночі (за місцевим часом) 20 серпня 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) зафіксувало 10 308 жертв серед цивільного населення країни: 4597 загиблих та 5711 поранених», – йдеться у повідомленні.

За даними ООН, серед загиблих: 1775 чоловіків, 1186 жінок, 128 дівчат і 144 хлопчиків, а також 41 дитина та 1323 дорослих, стать яких поки що невідома. Одержали поранення: 1159 чоловіків, 810 жінок, 127 дівчат та 168 хлопчиків, а також 176 дітей та 3271 дорослий, стать яких невідома. Як зазначили в ООН, більшість людей загинуло від вибухової зброї із широкою зоною поразки – важкої артилерії, реактивних систем залпового вогню, ракет та авіаударів.

На Київщині з лютого цього року правоохоронці виявили 1332 тіла мирних жителів, яких убили російські окупанти. Коментуючи вказані події начальник поліції Київської області Андрій Небитов зазначив, що на жаль, досі знаходяться тіла вбитих людей, більшість із них убиті саме зі стрілецької зброї, або автоматичної, або снайперської, або навіть останнє виявлене у серпні 2022 року поховання – 7 людей страчені. У жертв було прострілено і коліна, і голову. Усі виявлені вбиті особи виявилися цивільними людьми. Поліція Київської області зареєструвала вже понад 3 тисячі кримінальних проваджень, злочинів, які вчинили російські військові.

Ключові слова: кримінально-правове законодавство, кримінальний кодекс України, новели в праві, військові дії, військова агресія.

Syvodyed I. Changes in the criminal legislation since the beginning of the military aggression of the russia in 2014 and military actions from february 2022 in Ukraine.

With reference to the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, from April 14, 2014 to the beginning of September 2022, from 42 to 44 thousand people were injured or killed in the fighting in Donbas (Donetsk and Luhansk regions). Since February 2022, between 13,100 and 13,300 people have died as a result of the war. Of them, 3,375 are civilians, approximately 4,150 are Ukrainian military personnel, and approximately 5,700 are militants. In addition, 29,500–33,500 people have been injured since the beginning of hostilities in Donbas. Of them, 7,000 to 9,000 civilians, 9,700 to 10,700 Ukrainian military personnel, and 12,700 to 13,700 militants. Thus, civilians account for 25-26% of the total number of dead. This ratio also applies to injuries. However, it is worth noting that this ratio has changed significantly over the years: from 33-34% in 2014 to 4-5% in 2019-2022.

In the UN, among the statistics of the deaths of military personnel, there are also cases not directly related to military operations. In particular, as a result of careless handling of weapons, traffic accidents, illnesses during service in the conflict zone, murders and suicides, which make up about 30% of the total number.

Additionally, in 2019 and 2020, up to 40% of military deaths in a conflict zone are due to disease, homicide, suicide, traffic accidents, and other non-combat related causes. However, these cases are not included in the specified ratio.

From February 24, 2022, when the armed attack of the Russian Federation on Ukraine began, until midnight (local time) on August 20, 2022, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) recorded 10,308 victims among the country's civilian population: 4,597 dead and 5,711 wounded,» the message reads.

According to the UN, among the dead: 1,775 men, 1,186 women, 128 girls and 144 boys, as well as 41 children and 1,323 adults, whose gender is still unknown. Injured: 1159 men, 810 women, 127 girls and 168 boys, as well as 176 children and 3271 adults, whose gender is unknown. As noted in the UN, most people died from explosive weapons with a wide area of defeat – heavy artillery, rocket systems of salvo fire, rockets and airstrikes.

Since February of this year, law enforcement officers have discovered 1,332 bodies of civilians killed by the Russian occupiers in the Kyiv region. Commenting on these events, the head of the police of the Kyiv region Andriy Nebitov noted that, unfortunately, the bodies of the killed people are still there, most of them were killed with small arms, or automatic weapons, or snipers, or even the last burial discovered in August 2022 – 7 people were executed. The victims were shot both in the knees and the head. All identified killed persons turned out to be civilians. The police of the Kyiv region have already registered more than 3,000 criminal proceedings, crimes committed by the Russian military.

Key words: criminal legislation, criminal code of Ukraine, novelties in law, military actions, military aggression.

Вклад основного матеріалу. Удосконалення та кваліфікації правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями та в період військового часу раніше досліджувалися наступними фахівцями Ахметшин Х.М. (Кваліфікація військових злочинів), Богуцький П.П. (Основи військового права України), Васильев Н.В. (Поняття та склад військового злочину. Покарання за військові злочини), Герцензон О.А., Пуговкін Г.Н. (Військові злочини), Матвійчук В.К. (Військові злочини. Характеристика, методика, розслідування та запобігання), Навроцький В.О. (Кримінальне право України. Особлива частина), Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О. (Злочини проти встановлення порядку несення військової служби (військові злочини).

Збройна агресія РФ призвела до ряду викликів для здійснення кримінального провадження на території України. Необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України виникла ще у 2014 році з моменту початку тимчасової окупації Кримського півострову та окремих районів у Донецької та Луганської областей, початок якої встановлення положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року. Проте за вісім років триваючого збройного конфлікту всі проблемні питання так і не були ґрунтовно опрацьовані [1, с. 7-8; 2].

24 лютого 2022 року, з початком повномасштабної війни і нападом РФ та Україну, Указом Президента № 64/2022 було введено воєнний стан по всій території України. Ракетні обстріли об'єктів цивільної інфраструктури, терор та напади на населення й активні бойові дії на значній території держави призвели до фіксації значної кількості злочинів проти основ національної безпеки, а також

миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Станом на 1 серпня 2022 року з моменту широкомасштабного вторгнення правоохоронними органами України було зареєстровано 25161 кримінальне правопорушення за фактами вчинення порушень законів та звичаїв війни (за ст. 438 КК України) та 12340 злочинів проти національної безпеки (за ст.ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та ін. КК України). Система правосуддя України знову опинилась у ситуації 2014 року, тільки тепер у значно більших масштабах.

Правовий режим воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, визначає порядок функціонування органів державної влади в умовах збройної агресії та загрози національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, проте він не у повній мірі регулює ситуацію, яку зумовлює збройний конфлікт. При цьому норми міжнародного гуманітарного права закріплюють правову рамку, крізь яку оцінюється поведінка сторін конфлікту та які їх дії можуть становити найтяжчі міжнародні злочини - порушення законів та звичаїв війни.

З лютого цього року правоохоронна система України опинилась під своєрідною “лавиною” таких правопорушень. З однієї сторони, фіксуються факти вчинення воєнних злочинів, як, наприклад, напади на цивільні об’єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші, які вимагають належної уваги до деталей, значних зусиль для проведення розслідування та відповідних знань міжнародних стандартів для здійснення належної правової кваліфікації діянь. З іншої сторони, значна кількість фактів правопорушень, спрямованих проти національної безпеки, вимагають системного залучення ресурсу правоохоронних органів для їх дослідження.

На фоні цього залишаються загальнокримінальні правопорушення як маркер правопорядку у будь-якому регіоні. Тому в цих умовах вкрай важливо аби кримінальне процесуальне законодавство України надавало всі можливості для системи правосуддя виконувати покладені на неї поточні завдання та подолати нові виклики [3, с.102–109].

Але, попри умови воєнного стану в Україні, продовжує активне опрацювання та прийняття актуальних на сьогодні законів [4-6]. З 24 лютого 2022 року активізувалася робота Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної ради України, Комітетом підготовлено 27 законів, з головних у напрямку удосконалення норм кримінального кодексу нами виділяються наступні Закони України:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» № 2107-IX від 03.03.2022 р., яким обмежується доступ до виконання окремих функцій, пов’язаних із проведенням виборів усіх рівнів, а також доступ до військової служби та допуску до державної таємниці для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями. Крім того, законом встановлюються додаткові правові підстави для ліквідації політичних партій, громадських, благодійних чи релігійних організацій, професійних спілок та громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022 р., яким доповнюється Кримінальний кодекс України новою статтею 111-1 (колабораційна діяльність), згідно з якою колаборантами є громадяни України, які:

- публічно заперечують збройну агресію проти України;
- підтримують рішення або дії держави-агресора, збройних формувань або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- співпрацюють з державою-агресором, збройними формуваннями тощо;
- не визнають поширення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями;
- добровільно займають посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;
- займаються пропагандою у навчальних закладах, незалежно від типів та форм власності, щоб сприяти збройній агресії проти України;
- передають матеріальні ресурси незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території;
- організують та проводять політичні заходи та інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором;

займають посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території;

беруть участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях тощо.

За такі дії порушників в залежності від тяжкості злочину можуть позбавити права обіймати певні посади або працювати в певній сфері на строк від десяти до п'ятнадцяти років, можна отримати виправні роботи, арешт, штрафи, конфіскацію майна та позбавлення волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років. Довічне ув'язнення, згідно з законом, можуть отримати особи, чії рішення призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» № 2110-IX від 03.03.2022 р. Основною метою Закону є протидія засобами кримінально-правового характеру ворожим інформаційним впливам в умовах триваючої війни російської федерації з Україною.

Законом вносяться зміни до Кримінального кодексу України в частині посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції [7].

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 03.03.2022 р. Закон спрямований на забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчиняють дії, направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричиняють будь-яку шкоду цивільному населенню України.

Законом у статтях 111 та 113 Кримінального кодексу України передбачено покарання за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавленням волі, з обов'язковою конфіскацією всього майна.

Законом заборонено будь-яку амністію до осіб, які скоїли державну зраду та диверсію.

5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 р., яким посилюється відповідальність за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених. Зокрема, за вчинення крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, або привласнення (розтрати) майна в умовах воєнного стану передбачається покарання від 5 до 15 років позбавлення волі в залежності від тяжкості скоєного злочину. Також за вчинення мародерства на полі бою особа буде покарана на строк від 5 до 10 років позбавлення волі.

8. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» № 2124-IX від 15.03.2022 р., яким встановлюється правовий захист військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» шляхом закріплення поняття «бойового імунітету» за закріплення в загальній частині Кримінального кодексу України інституту звільнення від кримінальної відповідальності за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів і звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законом доповнюється новою статтею 43-1 Кримінальний кодекс України, вносяться зміни до статей 1, 17, 20 Закону України «Про оборону України»; статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та Дисциплінарного статуту Збройних Сил України.

9. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» № 2149-IX від 24.03.2022 р., яким посилюється спроможність національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі шляхом оптимізації положень статей 361, 361¹ Кримінального кодексу України.

Вкладається в новій редакції стаття 361 Кримінального кодексу України, якою запропоновано диференціювати кримінальну відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж залежно від спричинених наслідків.

Також частина п'ята 5 статті 361 Кримінального кодексу України встановлює посилену кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами третьою та четвертою цієї статті, вчинені під час дії воєнного стану. Тобто, йдеться про посилену кримінальну відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, яке призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації, чи заподіяло значну шкоду або створило небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків.

Окрім цього, посилюється кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 361 та 361¹ Кримінального кодексу України.

10. Закон України «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» № 2150-IX від 24.03.2022 р., яким скасовується кримінальна відповідальність у випадках добровільної здачі особою зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв.

11. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» № 2155-IX від 24.03.2022 р.

Закон встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Передбачається, що продаж товарів гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги з метою отримання прибутку, вчинене у значному розмірі карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років

12. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX від 24.03.2022 р. [7–9].

Закон покликаний запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити інші покарання для осіб, які навмисно та незаконно розповсюджують інформацію про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Законом доповнюється Кримінальний кодекс України новою статтею 114-2 «Несанкціоноване розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану», якою передбачити кримінальну відповідальність за навмисне та незаконне розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України.

Окрім цього, пропонується внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу, якими передбачити підслідність щодо розслідування кримінального правопорушення, передбаченого статтею 114-2 Кримінального кодексу України, за слідчими органів безпеки, а також поширити на таке кримінальне правопорушення можливість здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia).

Даний Закон сприятиме захисту національних інтересів України, відновленню суспільної справедливості, забезпеченню захисту української державності від осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на нанесення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Законом доповнюється Кримінальний кодекс України новою статтею 111² «Пособництво державі-агресору», якою передбачити відповідальність за добровільну співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями на шкоду Україні, зокрема, за реалізацію чи підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, його збройними формуваннями та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

За вчинення зазначеного правопорушення встановлюється відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Окрім цього, внесено зміни до КПК України, якими визначено підслідність щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111² КК України, за слідчими органів безпеки, а також слідчим надано можливість проводити стосовно підозрюваних у вчиненні цього злочину спеціальне досудове розслідування (*in absentia*).

Змінами до статті 176 передбачено, що під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114¹, 258-258⁵, 260, 261, 437–442 КК України застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а змінами до статті 183 КПК України – під час дії воєнного стану слідчому судді надається право не визначити розмір застави щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні вищезазначених злочинів.

Висновки. Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовлюють виникнення проблем на етапі здійснення досудового розслідування, зокрема щодо: особливостей проведення окремих процесуальних дій (зокрема, дистанційний допит свідків, огляд та збереження інформації з відкритих джерел), прийняття та оформлення процесуальних рішень (у тому числі щодо доступу до суду), здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, удосконалення системи захисту свідків, потерпілих, фахівців, що працюють з такою категорією справ, зміна строків розслідування такої категорії справ (не мають спливати щонайменше до деокупації територій, де вчинено злочин) [10, с. 322]. Ці проблеми залишаються актуальними з 2014 року, проте наразі значно розширилась географія територій, у межах яких вони виникають. На жаль, законодавець досі не запропонував дієвих та повноцінних нововведень у законодавство, які б могли допомогти впоратись із цією ситуацією.

Список використаних джерел:

1. Сиводед І.С. Розслідування умисних вбивств військовослужбовців, які вчинені в умовах проведення бойових дій. Дис... вчен. ступ. к. ю. н.: 12.00.09. Київ, 2021. 22 с.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 06.08.2022).
3. Панов М.І. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ. Харків, 2001. С. 102–129.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 12.08.2014 р. № 1631-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#n5> (дата звернення 06.08.2022).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування: Закон України від 27.04.2021 р. №1422-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#n47> (дата звернення 06.08.2022).
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України від 15.03.2022 р. № 2125-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6> (дата звернення 06.08.2022).

7. Кримінальний кодекс України: закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 06.03.2021).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України № 4651-VI від 13.04.2012: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення 06.03.2021).
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/75/19/11975/attachments/Науково-практичний%20коментар%20Кримінального%20кодексу%20України.pdf> (дата звернення 06.03.2021).
10. Саїнчин О.С. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств. Херсон. Одеса: Гельветика, 2018. 928 с.